

אנטישמיות

אן התורה

אנין?

אאת ד"ר ישראל אלז

כאלה — כגון אבי תורת הגזעים, הצרפתי גובינו — שמצאו את הערבים דוקא כנושאי כל התכונות השליליות מיהרו הגרמנים — והיוזם הנלהב ביותר היה הקומפוזיטור הנודע ריכארד ואגנר, שאף ניסה להשריע בכיוון זה על גובינו — להעביר את כל השלילה מתחום התיאוריה המדעית לתחום השנאה המעשית ומגדר הגזע השמי לגדר העם היהודי, עד שבשלבם האחרונים של ביצוע ההלכה „האנטישמית“ שנוצרה חמישים שנה לפני היטלר, היו הערבים, השמיים הטהורים, בעל-בריתם של היטלר ואייכמן האריים הטהורים, בהשמדת העם היהודי.

אולם אם מאחורי המונח „אנטישמיות“ לא מסתתר שום דבר אחר מאשר שנאת יהודים, משמע שאין היא — האנטישמיות — שום דבר חדש, רק איצטלא חדשה היא, איצטלת השיטה, הפילוסופיה, היסודות בהנמקה, וגרוע מזה: בביצוע, איצטלה לתופעה עתיקת ימים, שראשיתה בשושן הבירה והגדרתה ומטרתה הלא הן כתובות על ספר מגילת אסתר מפי המן בן המדתא האגגי.

צא ובדוק ותמצא, שמאז — לא הלך שינויים מהותיים בשנאת היהודים, כי אם תמורות שהומן גרמם והמקום גרמם, והתמורות הן תמיד בצורה, בסגנון, בביסוס, ובדרך המסקנות, כשגם אלו, המסקנות, לגבי המעשים שיש לעשותם כלפי היהודים נעות הן בין שני קטבים: שמד והשמדה. אין זה מקרה

מן המפורסמות הוא, שהמונח „אנטישמיות“ — מתעה, שכן אין למעשה תופעה שתהא הולמת את המונח ההוא, אשר מצד תוכנו ותוקפו המעשי מעולם לא חרג מגדר האנטייהודיות.

מטעמים שלא כאן המקום לעמוד עליהם, יצרו הגרמנים את המונח הרחב המקיף את כל הגזע השמי, ואף על פי שאנשי התיאוריות „המדעיות“ חיפשו סימנים גזעיים שליליים אצל כל בני שם, והיו גם

השנאה לתאומי

התלמוד שליכד סביבו את חיי הרחץ של העם, היה כצנינים בעיני שונאי ישראל, שגזרו עליו שריפה, צנזורה והשמדה. התמונות שהוצאו מתוך חוברת אנטישמית בשם „יודנשפיגל“ שנדפסה בלייפציג בשנת 1926, מתארת את היהודי החייב לפי התלמוד לנצל את הנוצרי ולעמוד על דמו. מחבר החוברת השתמש

התלמוד אומר: אסור ליהודי להציל גוי הטובע!

התלמוד: אני קודם לתנ"ך בחשיבותי

שואלים לטעמיה — דוק: בלשון רבים, באשר לא נמצא על ידם טעם יחיד — של שנאת היהודים. שהרי זו הפליאה הגדולה: כיצד חזרת התופעה האחת בתנאים שונים בהחלט ולפעמים אף מנוגדים זה לזה? כיצד תתכן תופעה אחת מטעמים אחרים זה לזה? כיצד אפשר לנמק את השנאה ליהודים פעם על ידי אירצונם להיטמע בקרב העמים ויהודים ופעם על ידי ההידחקות שהם נדחקים לתוך העמים, לתוך תרבותם, לקלקלתה? פעם על ידי היבדלותם בגיטאות, פעם על ידי היותם ראשי מדינה וכלכלה ותרבות וספרות ועתונות בגויים? פעם על היותם נושאי הקפיטליזם הבינלאומי ופעם על ידי היותם נושאי הקומוניזם הבינלאומי? כיצד ייתכן שפעם תוסבר השנאה להם בפרימיטיביות של רודפיהם, אכריס אוקראיניים ופולנים נבערים מדעת, מאמינים באמונות טפלות ופעם תוגשם שנאה זו הגשמה-ללא-תקדים על ידי עם מהמפותחים ביותר בעולם בספרות ובמדע, עם ללא אנאלפבתים כעם הגרמני? והרי עובדה מזועזעת היא ומתמיהה את כל מי שבוהן דברים בקנה-מידה ראציונאלי בלבד, שהיהודים נרדפו במזרח ובמערב, בידי שיכורים ובידי פילוסופים, בידי עכו"ם יוונים ובידי נוצרים, נושאי-דת-הסליחה והאהבה ובידי מוס"מים; בידי פאשיזם ימני בורגני ובידי סוציאליזם קומוניסטי. וכשם שעצם קיומו של העם היהודי לא נכנס „משום מה“ לשום גדר שהגדירו פילוסופים של ההיסטוריה את מהות העמים, כן לא נמצא על ידם

כמובן שהלשון העברית העמוקה גזרה שני עניינים אלה משורש אחד, שהרי אף על פי שהשמד, כלומר הנסיון להטמיע את היהודים הטמעה רוחנית, לאומית, דתית, תרבותית, לעשותם — ולא דוקא ולא תמיד באונס וכפייה — להיותם דומים בכל לבני העם והארץ והדת שבתוכם הם יושבים, אף על פי ששמד זה לא בא להשמיד השמדה פיזית, ולא פעם אף התחפש באיצטלא של גואל ומציל גוף ונשמה, ובתקופה האחרונה שלפני ההשמדה, אף באיצטלא של שוויון זכויות ושחרור כביכול, בסופו של דבר פירוש שמד היה תמיד השמדה, כלומר הפסקת הקיום הפיזי של העם היהודי. בימינו ניתן לנו לראות בשתי הצד-רות האלו בהתגשמותן הקיצונית הקוטבית: ההשמדה במרכז אירופה בידי גרמניה הנאצית, השמד במזרח אירופה בידי רוסיה הקומוניסטית. הפרעות המתמידות ביהודים בארצות אירופה לא היו אלא בבחינת מכינות ואימונים ותרגילים אל מעשה ההשמדה הטוטאלית של היטלר, והמרות הדת, האנוסים והאינקביזיציה, לא היו אלא מכינות, אימונים ותרגילים פעוטים אל מעשה הטמעת מיליונים במשטר הקומוניזם הלאומי והבינ-לאומי בימינו. כביכול מנסה שר של עשיו ללכת בדרכים שונות למען המטרה האחת: הכחדת יעקב. אולם „שר של עשיו“ הוא כברמונה של מיטאפיסיקה, כלומר, ישות מופשטת מכל בני-עשיו הקונקרטיים. את אנשי המדע, ההיסטוריה, הסוציולוגיה, הפסיכולו-גיה, הכלכלה, מעניינת הבעייה מצד הפיסיקה. הם

בציטטות מן התלמוד וסילפס לצורך ההסתה האנטישמית. בהקדמה לחוברת נאמר בין שאר דברי ההסתה „התלמוד הוא הראי של עם ישראל שהתמכר למחשבה מושחתת ולתאוות שוד ללא מעצורים“. הציטטות המסולפות מופיעות מתחת לתמונות והן משמשות פתח להבנה על איזה רקע צמחה השנאה

התלמוד אומר: העולם כולו הוא של היהודים

התלמוד: יהודי אינו גונב הואי לוקח את המגיע לו

התלמוד אומר: הגויים ניתנו ליהודים לעשות בהם כרצונם

את מה שהשתוקקו לו גויים רבים ואדירים ולא הצליחו, כן לא יהיה בכך שמץ צידוק לנאציזם ולא לשום אנטישמי שלפניו ושלאחריו אם אבוא לקבוע כאן, ששנאת היהודים בגלגיות היא ממש חוק מן התורה, ודוק: חוק מן התורה ולא הלילה מצווה מדאורייתא. כשם שהמוות הוא חוק כל בשר, וכשם ש"בועת אפיך תאכל לחם" הוא חוק מן התורה ואינו מצווה מתרי"ג מצוות.

ולא נכנס כאן לצד המיטאפיסי של הבעייה, שאם שנאת ישראל נקבעת על פי התורה לחוק כל הגלגיות, משמע שהגויים שונאי ישראל, כביכול הם עושים דבר מתוך הכרה מיטאפיסי, וזה עניין של ההשגחה שכן סובבה את העניינים כדי להעניש את ישראל החוטא וכיוצא באלה. וכבר עמדו על בעיה זו גדולי ההוגים והרמב"ם בראשם ופירשו מה שפירשו. לענין ייגנו כאן דיינו אם נאמר שקביעת שנאת היהודים כחוק אובייקטיבי, כלומר כהתרחשות שיש לה טעמים וגורמים מכל העולמות, מעולם הכוונה המיטאפיסית ומעולם הסיבות החברתיות והכלכליות והפסיכולוגיות, קביעה זו לא ייתכן ויהיה בה צידוק מוסרי ומשפטי לשונאי ישראל.

למה הדבר דומה? לאותה פסיכולוגיה של מעמקים בדורנו, שיודעת להסביר כל מיני תסביכים גפשיים המביאים אדם לידי עבירה ופשע — כשם שבמאה הקודמת היה באופנה למצוא גורמים סוציאליים — ואף על פי כן לא ייתכן שיעמוד פושע, רוצח או אנס, בפני בית הדין ויטען לצידוקו: "כבוד השופטים, על פי תורת מארכס החברה הקפיטליסטית אשמה במצבי ופשוט נאלצתי לגנוב. או: לפי תורת פרויד יש לי תסביך-אב ועל כן רצחתי את אבי או את אמי או את אחי, ומה אני יכול לעשות? זה היה כפוי עלי מבפנים".

שום חוק היסטורי אחיד אשר יסביר את תופעת שנאת היהודים, השוקעת לכאורה פה ושם ובוקעת שוב ביתר שאת, ולפעמים במקומות שלא ציפו לה כלל.

כמובן שאנשי מדע והיסטוריונים לא תנו דעתם ולא יניחו עטם, אלא עד אשר מצאו טעם, איש איש וטעמו עמו; אלא דא עקא, שכל טעם שהם מוצאים או ממצאים, אין כוחו יפה אלא לשעה מסוימת ולאחר מסויים, ומציאות אחרת באה ומטפחת על פניהם, ולא לשוא עלה הרהור — אצל גויים ואצל יהודים: שמא, שמא באמת בעם היהודי האשם? אם בכל הזמנים ובכל המקומות, במקדם או במאוחר, הם מעוררים שנאה, שמא יש בהם עצמם משהו קבוע המעורר התנגדות, והתנגדות זו מחפשת לה מדי פעם תירוצים אחרים בהתאם לנסיבות: פעם "רוזנברג" הוא סוכן קומוניסטי ופעם הוא סוכן "אימפריאליסטי". פעם הוא נושא ריאקציה דתית שמרנית ופעם נושא חידקי הכפירה? או בנוסח אחר, פזמונאי: המלים משתנות, אך המנגינה נשארת? ואם כך הוא, שמא אי אפשר להאשים את כל הגויים השונים והמשונים, בעלי צבע ודת ותרבות שונים, שמא באמת בעם היהודי האשם? וביחוד, שאם לא לדבר על עלילות קיצוניות ואבסורדיות כעלילת הדם, אף פעם כמעט אין אנו יכולים להכחיש מכל-יכול את ההאשמות הקונקרטיים. ישנם יהודים מרגלים לקומוניזם? נכון. ישנם יהודים ספרים ברוסיה? נכון. פרויד היה יהודי? נכון. ומארכס? כמובן. אבל גם טרוצקי וגם סובלן, וגם דזרעלי מקים אימפריה בריטית וגם הרוטשילדים וגם ברנרד ברון, יועצם הראשי של שליטי ארה"ב. ויש אתה משמץ אמת בבדותה הגרמנית על דבר מלך גרמני שאמר לשכנו המלך: "אם אתה מכה את היהודים, שלי", אני אכה את היהודים "שלך". נמצא שהיהודים מוכים משני עברי המיתרסים כולם.

הספרות על "האנטישמיות" היא עצומה ולא באתי בכאן להעלות את כל הטעמים שנמצאו לה. לא העליתי את הדברים אלא כדי להראות שכל ההסברים החלקיים מסבירים רק גילויים חיצוניים של אותה תופעה ואינם נוגעים בשורש שמן הדין שיהיה משותף לכל הענפים.

*

כזכור ניסה סניגורו של אשמדאי, ד"ר סרבאציוס בראשית הופעתו בפני בית הדין הישראלי, שבעמק יהושפט הירושלמי, להביא נימוק זה, של כוללות האנטישמיות, כאחד הנימוקים לסנגר בו על אדולף אייכמן או לפחות להקל על עומס פשעיו. ואין צריך לאמר שזו דרך דימאוגית וחסרת שחר מבחינה מוסרית ומשפטית. אין ספק שהוא עצמו, ד"ר סרבאציוס, אינו מחסידים אומות העולם, ואם לא היה נאצי מאורגן, ואם לא היה שונא ישראל מהטעמים שהנאצים העולם, ברי בלא-יודעין אולי אף בידעין, הוא ועמו גרמנים רבים, נהפכו לשונאי ישראל מתוך תחושה, שאחד הטעמים העיקריים למפלת גרמניה הנאצית היה אותו טירוף של שנאה בהיטלר, אותו מרץ רב שהושקע בביצוע ההשמדה ואותם כוחות שנתעוררו נגדו ונגד גרמניה בעקבות טירוף זה. גם אם גויים רבים בעומק נפשם נהנו מכך שמלאכתם נעשית על ידי אחרים ביתר שיטתיות וביתר העוה שהם היו מורשתים להם, עורר עצם הדבר אימה מצד מה שצפוי משיטה זו גם לאחרים; על דרך זו — אם לא לדבר על אפשרויות השערות ש"ב, אילו, מה היה אילו גרמניה לא היתה נלחמת ביהדות העולם — על דרך זו מרגישים ודאי גרמנים לא מעטים שבאמת היהודים היוו גורם למפלת גרמניה.

וכשם שאותו נימוק שטני שניסה להעלותו ד"ר סרבאציוס, נימוק השנאה ליהודים בכל הדורות, אין בו כדי להקל מפשעיו של אחד היטלר או אחד אייכמן, שנטלו על עצמם לבצע בצורה גרמנית, יסודית ביותר,

להם, חוק שיענו אותם ויעבדו אותם, אם כי למרבית הצער, לא תמיד חוק הוא שיצאו גם ברכוש גדול, כי לא תמיד יש משה אשר יוציאם בעוד מועד ובת נאים המאפשרים להם להוציא רכוש.

מאז ועד היום ניסו יהודים להימלט מההנחה הראשונה שב"הבטחה" זאת, מההנחה שגרים הם בארץ גלותם. שכן אם גרים הם מן הדין כמעט שיענו אותם ויעבדו. אמנם לא ע"פ הצדק, אך ע"פ הדין ההיסטורי. אלא שכל הכרכורים אשר כרכרו יהודים, וכל הטובות אשר עשו לגויים ההם, למן ההצלה מרעב שהציל יוסף את מצרים ועד ליהודים שבימינו שערכו מהפכות גואלות לגויים רבים, תמיד חוזר ונשנה החוק: "וישכחהו", ולא יודעים את יוסף וכו'. אך אם בכל זאת לא די לך בקביעה זו שנקבעה בברית בין הבתרים, אם בכל זאת אפשר על ידי הסייג של "ארבע מאות שנה" לייחס נבואה זאת אל גלות מצרים בלבד, כדי למצוא על ידי כך היתר מן התורה לגלויות אחרות, כדי לבסס על פי תורה את מה שאנו שומעים לעתים קרובות כל כך: "אצלנו, כאן, בארה"ב של אמריקה למשל, זה לא יכול לקרות. כאן אנטישמיות היא בלתי אפשרית", מן הראוי להביא להם מדברי הברית האחרונה שבתורה, כהשלמה ל"הבטחה" זו של שנאת ישראל שבברית הראשונה.

ושוב יש כאן מעמד מזועזע מעין זה של ברית בין הבתרים בשחר תולדות האומה, בברית עם אבי האומה. כאן זוהי ברית שכורת משה עם בני ישראל על פי צו ה', בערבות מואב, על סף הכניסה לכנען, סמוך למותו של אדון הנביאים, זוהי צוואתו לעם. ושם נאמר מפורשות בתוכחה (דברים, כח, סד וגו'):

"והפיצ' ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ ועבדת שם אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבותיך עץ ואבן. ובגויים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש והיו חייך תלואים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך וגו'".

תורת משה תורת אמת היא, אך מכל היעודים אשר הועידה לנו, נבואת תוכחה זו נתקיימה בנו יותר מכל. שלשה סימנים ניתנים כאן לגלות ישראל. ראשית: התפוצה בעולם כולו. שנית: נסיון ישראל להסמך בגויים. שלישית: רדיפת ישראל ללא מרגוע לו.

מן הראוי לעמוד במיוחד על העניין השני הבא לפני השלישי. אף על פי שישראל ניסו להיטמע, אף על פי שהם יעבדו לאלהי הגויים שבקרבתם ישבו, אף על פי שיתרחקו מאלהי אבותם כדי להידמות לגויים, אף על פי כן לא יהיה להם מרגוע. הם לא יקנו מנוחה ואחווה להם במחיר התבוללותם.

ומבחינה זו משלימה נבואת הגלות מפי משה את זו של אברהם בברית בין הבתרים. שם ניתן הסימן לגלות שבה שומר ישראל על דמותו: כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, וגרות זו מביאה עמה שעבוד. וכאן, בערבות מואב, מדובר בגלות, או בגלויות רבות, בהן ינסה ישראל לא להיות גר, יעבוד לאלהי עץ ואבן של הגויים ההם, ואף זאת ללא הועיל. גם שם, גם במחיר זה לא ימצא מרגוע. משמע, לא בשבתו בגיטו שבארץ גושן ולא בשבתו בקרב הגויים ממש. לא "גלות" ולא "תפוצה", אם לדבר בלשון גלויות מסויימות הטוענות היום שאין המושג גלות חל עליהם, אין הם בגלות כלל, כי אם אורחים שווים במולדת חדישה, ולא גרים שם.

בשתי בריתות יסוד אלו, בראשית התורה ובסינאיה, נקבע גורל העם היהודי בגלויות על כל צורותיהן, כשנאת ישראל היא חוק לכולן, במקדם או במאוחר, בתירוץ זה או אף במנוגד לו. פעם נאמר הדבר בהדגשת הגרות ורצון הגויים לענות אותם, ופעם בהדגשת הרצון להתבולל ובאי-מצאות, אי-אפשרות של-מצאת-מרגוע, למרות הרצון למצוא מרגוע בקרב

התלמוד: ליהודי מותר לספסר ולשקר ובלבד להעשיר על חשבון הנוצרים

והוא הדין לגבי חוקיותה של שנאת ישראל: אין טעמים אובייקטיביים שבהיסטוריה או במיטאפיסיקה יכולים לשמש צידוק לרשע ולפשע הסובייקטיביים. ומבחינה זו רשאים אנו ואף חייבים לראות את החוקיות וההכרח של שנאת ישראל ללא חשש כלשהו. והנה כשאנו שואלים: אנטישמיות מן התורה — מנין? תמצא לנו תשובה מפתיעה ומזועזעת בראשית ברית בין הבתרים:

"גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם". כמובן — נאמר כאן במפורש "ארבע מאות שנה", ומספר זה גרם לכל המפרשים חיבוטים לא מעט, ולענייננו הוא נראה כהגבלה חד-פעמית, ואף-על-פי-כן יש בה ב"הבטחה" זו סימן היסוד לכל הגלויות ולא רק גאולה אחרונה מעין גאולה ראשונה, כי אם גם גלויות אחרונות מעין גלות ראשונה, רק הניסוח המדעי-כמעט הוא מעשה ידי המן, כי הוא קובע עובדה אובייקטיבית של עם מפוזר שאינו עושה את דתו המלך, אך הפחד הסובייקטיבי מפני היהודים, ראשיתו במצרים. אם נעמיק נראה גם את התהליך: התקרבות-שלטון-פחד-שכחה-כפיית-טובה-רדיפה, תהי' ליך המתגלה לנו מעליית יוסף להיותו שליט במצרים ועד "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", תהליך זה חוזר ונשנה מאז ועד עתה בכל הגלויות, ממש כחוק. בין כה ובין כה השנאה לבני-ישראל נקבעת כאן בברית בין הבתרים בכוח נבואה.

והדבר המזועזע הוא, שזה נקבע בברית ראשונה. בברית היסוד שכורת אלהים עם אבי האומה, משמע: זה מונח כאבן יסוד לכל בניין ההיסטוריה שלנו, זה מוטבע בגורל, כגורל האומה. אין זה מקרה מן המקרים המתרחשים באופן בלתי צפוי, כי אם חוק הוא, בכל מקום שיהיו בני ישראל גרים בארץ לא-

הגויים. ומה עמקה ידיעת חז"ל באופיו של עם זה באמרם — מדרש איכה א, כט — רבי יודן ברבי נחמיה בשם רשב"ל אמר: „אילו מצאה מנוח לא היתה חזרת“, והכוונה לעם יהודה בגלות. משמע, גם חז"ל תפשו כי יש לה לשנאת ישראל תפקיד חיובי מסויים בדיאלקטיקה ההיסטורית המיוחדת במינה של העם היהודי. אי־המנוחה בקרב הגויים היא גם עונש וגם קרש הצלה מטמיעה מוחלטת.

אילו רצינו להרחיב את הדיבור על התנ"ך כולו, הן ממילא היה מתבקש כאן להעלות את עומק הפילוסופיה של אשור כמטה זעם, כשגם שם אין השימוש באשור להענשת ישראל, יכול להיות תירוץ בידו לחמוק מעונש על אכזריותו. אלא שהגבלתי עצמי בדיון זה לדברי תורה, כדי להראות שאין עניין זה של ראיית הגלויות וגורל בני ישראל בגלויות דבר שנלמד מן הנסיון, כי אם נקבע בתורת משה כחוק ההיסטורי־ריה שלנו (ואפילו אליבא דבמבקרי מקרא, הרוצים לשלול ממש הרבה מפרשיות התורה, נבואות אלו וחוקים אלו, נקבעו זמן רב בטרם היות עם ישראל נפוץ בין הגויים, וזהו דבר שאין לו תקדים בשום גוי ולשון שייקבעו בו על ידי חכמיו חוקים כאלה ואשר יוגשמו בתוקף שכזה).

*

כאמור: אין דבר זה של קביעת שנאת ישראל כהכרח הגלות, עניין שהגויים שונאי ישראל רשאים להשתמש בו לצידוק מעשי הרצח ובעינויים. בפני בית־דין של מעלה אולי יוכלו לטעון טענה מיטאפיסטית זו של מעלה, בפני בית־דין של מטה, והוא גם בית־דין של ההיסטוריה האקטואלית, מעשיהם מעשי פשע ועליהם לתת את הדין, שהרי כוונתם ודאי אינה לשם שמים.

ואולם כלפי פנים, בינינו לבין עצמנו, ישנה חשיבות מכרעת לקביעה זו, והיא הייבת לשמש יסוד לאותו דר־שיח שאנו מנהלים עם יהודי גלויות מסויים־מות. ודוקא לאור העובדה שרובם של אלה מהיהודים, הטוענים שאין גלותם גלות ואין חוק הגלות חל עליהם, דוקא הם כאשר שואלים אותם, מה אם כן מקשר אותם עם העם היהודי, באשר הם אינם „ציונים“ או „לא־מייים“, יענו ויאמרו לך: דת ישראל. ומכיוון שכך, אפשר וצריך לשאול אותם על צד זה של דת ישראל ואשר נקבע בשני מעמדי־יסוד אלה שבתולדות דת ישראל (לא „הלילה“ בתורה־שבע־לפה), בברית בין הבתרים ובברית בערבות מואב. בתורת משה נקבעה שנאת ישראל ונקבע אי־המרגוע בקרב הגויים כחוק. וחוק זה נתאמת יותר מאשר כל חוק אחר, ועל כך עדים שמים וארץ וכל מהלך ההיסטוריה שלנו בכל הארצות ובכל התרבויות.

ואם נקבע ע"י חז"ל „אין עונשין אלא מזהירין“ בחוק הפלילי, פי כמה נכון הדבר בחוק ההיסטורי שלנו. ורק תמימות היא וחוסר־ידע, בורות מדאורייתא ועם־ארצות מדהיסטוריה אם מישוהו מופתע מהתפר־צות אנטישמית. לא רק שהגויים עצמם אינם פוסקים מלהזהיר אותנו, כי אם התורה הזהירה אותנו, הבטיחה לנו ממש גורל זה של חיים תלואים מנגד ביום ובלילה, משמע בשעה שהיא חושך ממש ובשעה שהיא יום ואור גויים ושמש של חסדי גויים מסנוורים בשוויונם, בזכויותיהם. ללא הועיל. מה שנאמר לאבי האומה בברית ראשונה עמו ומה שנצטווה לאמר אדון הנביאים בברית אחרונה שלו עם העם — זו אמת ששמיים של תורה וארץ של היסטוריה מעידים על אמיתה המוחלטת.

וללמוד אנו צריכים, ללמוד אותה וממנה. ללמוד את התורה וללמוד מן ההיסטוריה.

ילדים יהודים הבורחים מפני הנאצים, נרדמים בקרונות הרכבת המוציאה אותם מגרמניה בשנת תרצ"ג